

ALEVÎ-BEKTÂŞÎ ŞİİRİNDE ÂDÂB VE ERKÂN *

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin ÖZCAN**

Türk kültür, edebiyat ve sosyal hayatında Alevî/Bektâşî düşüncesinin önemli bir yeri vardır. Bu anlayış Türk inanç, adet, gelenek ve göreneklerini öğretilerinin içine almış zaman içinde yayılarak kitleleri etkilemiş, mensupları sosyal bir grup meydana getirmiş, sonuçta kendine özgü bir hayat tarzı, bir felsefe oluşturmuştur.

Bektâşîliğin diğer anlayışlara göre daha fazla yayılması ve zamanımıza kadar bu anlayışın taşınmasında en önemli etkenlerden birisi de bu anlayışın güçlü ve zengin edebiyatıdır. Bektâşî şairleri, şiirleriyle bu anlayışı estetikleştirerek sonraki nesirlere başarıyla aktarmışlardır. Sözlü gelenek içinde kabul gören bu şiirler dilden dile ve gönülden gönüle aktarılarak zamanımıza kadar gelmiştir.

Bektâşî şiiri; Türklerin en eski duygu ve düşünce ve inanç dünyasından izler taşıyan sonraları Ahmed Yesevî'nin tasavvûfî anlayışından etkilenen Hacı Bektaş Velî ile pîrini bulan ve bağımsız bir anlayışa dönüşen, zaman içinde Türk Toplumunun renkli sosyal hayatının zenginliği içinde Alevî, Bektâşî, Hurûfî, Kalenderî, Kızılbaş, Tahtâcî, Bâtınî vb. heterodoks mezhep ve tarîkâtlar içinden çıkmış şairlerin çoğunlukla nefes, ilâhî, deme, deyiş, taşlama ağıt, gibi milli nazım şeklimiz olan koşma tarzında meydana getirdikleri edebi verimlerden oluşmaktadır.

“Tekke Edebiyatı'nın en dikkate şayan kısmı olan Bektâşî Edebiyatı diğer tarîkât edebiyatlarından sonra Âşık Edebiyatını vücuda getirmiştir. Bugünkü Âşık Edebiyatında Bektâşî fikri ve temayülleri ağır basmaktadır. Âşıkların bir kısmının Halvetî, Kâdir, Mevlevî olmalarına rağmen hepsinde Bektâşî ruh ve edası hakimdir. Âşıkların büyük bir kısmının Bektâşî olan yeniçeriler arasında yetişmeleri de bu hususta çok manidârdır.”¹

Alevî/Bektâşî şiiri tercih ettiği sade diliyle halkın duygularına tercüman olmuştur. Saz eşliğinde söylenen türkülerle doğrudan halka seslenilmiş, halk arasında büyük kabul görmüş ve yaygınlaşmıştır.

Alevî/Bektâşî anlayışının en yaygın şekilde işlendiği edebi ürün şiirdir. Bektâşî tekkelerinde okunan nefeslerle ilâhî bir boyut kazanan bu şiirler günümüze kadar soluğunu devam ettirerek gelmiştir. Bu anlayışa mensup şairlerimiz Anadolu'nun çeşitli yörelerinde ellerinde sazlarıyla bu düşüncenin zengin örneklerini dile getirmişlerdir. Bektâşî inancının da

* Bu çalışma "Alevi Bektaşî Şiirinde Adab ve Erkan", Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu I'de bildiri olarak sunulmuştur. SDU, Isparta-Türkiye, Ekim. 2005.

** Fatih Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

¹ Umay GÜNAY: Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi, Ankara 1986, s.12.

ana kaynağı durumunda olan bu şiirler aynı zamanda Türk Halk şiirinin en önemli ve zengin bölümünü oluşturmaktadır.

Alevî/Bektâşî şiirinde bu inanca ait düşünceler özel terimlerle bu anlayışın âdâb ve erkânı geniş bir şekilde işlenir. Allah, Hz. Muhammed ve Hz. Ali sevgisi ile bu anlayışın büyükleri Bektâşî şairlerince sıkça işlenen temalar arasındadır. Şairler söyleyişlerini tabiat güzellikleriyle süslemişler ve insan ve hayat sevgisini başarılı bir şekilde işlemişlerdir.

“Bektâşî şiirinin milli vezin ve milli şekiller altında yazılan asıl kıymetli orijinal parçaları nefes adıyla tanınmıştır ki tekkelerde belli bestelerle okunmaya mahsustur; başka tarîkâtlardaki ilâhîler, nutuklar ve Yesevî’lerdeki Hikmetler gibi. Ayrıca bundan başka da Hz. Ali’ye ve sair âl-i Resûle ait medhiyeler, mersiyeler, destanlar ve devriyeler vardır ki, hep hece vezni ile yazılırlar.”²

Bektâşî şiirinin muhtevası ile ilgili olarak Şükrü Elçin’in tespitleri şu şekildedir:

“Esaslarını büyük ölçüde eski Türk şamanizmi ile tasavvuftan alan ve Yunus Emre’den sonra 15. Asırdan itibaren kuvvetli şahsiyetlerini yetiştiren Bektâşîlik; Ahîlik, Abdallık, Hurûfîlik, Kızıbaşlık, Kalenderîlik, ve Haydârîlikten unsurlar alıp bir halita-fikir meydana getirdi. Bu fikir halitasını terennüm eden şairler aşk ve muhabbete, Allah, Muhammed, Ali üçlüsüne, Âl-i abâ’ya fazlın ulûhiyyetine harflerin sırlarına, Hacı Bektaş Velî’nin Muhammed ve Ali’den ayrı olmadığına, tarîkâtın müşkillerine, âyin ve usullerine, Seyyid Gazi, Kızıl Deli Sultân, Balım Sultân gibi Bektâşî büyüklerinin menkabelerine ve Yezid’in mel’unluğuna dair duygu ve düşünceleri sade, halkın anlayabileceği bir dille ve umumiyetle hece vezni ile terennüm ettiler.”³

Bektaşîlik hakkında yapılan çalışmalarda Alevilik sistemlerini göz ardı etmeden birlikte ele alınması tarihi sürecin getirdiği bir zorunluluktur.

“Türkmenler içinde bir inançsal gerçek çevresinde sosyal ve kültürel nitelikler de taşıyarak tekamül gösteren Alevilik ve Bektâşîlik sistemlerini bir bütün olarak ele almak mümkündür.”⁴

Erkân tarîkâtın kuralları, yasası durumunda olan ilkeler, törenler bütününe denir. Bu kurallar ve uygulamalar hakkında bilgi veren eserlere "erkânâme" denir.

Tasavvuf ıstılahında ‘sûfilerin uydukları ve uyguladıkları kurallara "âdâb-ı sofîyye", tarîkât ehlinin gözettiği ve dikkate aldığı kurallara "âdâb-ı tarîkât" veya "âdâb ve erkân" denir. Tasavvufta zamana, mekana, muhataba, hâle ve makama göre bir takım âdâb vardır. Tasavvufî toplantılarda bulunanların uyması gereken edeb ve usûle "âdâb-ı sohbet", "âdâb-ı işret ve

² M. Fuat KÖPRÜLÜ: Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara 1984, s.350.

³ Şükrü ELÇİN: Halk Edebiyatına Giriş, Ankara 1986, s.9.

⁴ Filiz KILIÇ vd.: Horasan’dan Anadolu’ya Alevilik Bektaşîlik, Ankara 2007, s.53.

sohbet", şeyhin dikkate alması gereken kâidelere de "âdâb-ı şeyh", müridin tâbi olması lazım gelen kâidelere de "âdâb-ı mürid" denir."⁵

Sûfiler, bağlı buldukları tarikâtın kurallarına uygun olarak yaşarlar. Bu kurallar bütünü o tarikâtin âdâb ve erkânını oluşturur. "İslâm mistiklerinin toplum içinde uygulamaları ile ilgili hususlar "Âdâb-ı Sûfiyye, Erkânnâme yahut Mi'yar-ı Tarîkat" denilen eserlerle anlatılagelmiştir. "Âdâbu'l-Mürîdîn, İrşâdü'l-Mürîdîn, Âdâbu's-Seniyye, Sünen-i Meşâyıhu Halvetiyye, Behçetü's-Seniyye, Dürretü'l-Esrar ve Kenzü'l-Feyz gibi sûfi literatürde örnekleri olan âdâb kitaplarında yer alan konular tasavvuf klasiklerinde de ele alınıp işlendiği gibi yine tasavvuf klasiği kabul edilen *Risale-i Kuşeyrî, Keşfu'l-Mahcûb, El-Lumâ, Cevâmiü Âdâbi's-Sûfiyye, Avârifü'l-Maarif, Taarruf* gibi daha ziyade *ıstılahât-ı sûfiyye* veya *Tabakât-ı Sûfiyye* denilen eserlerin bünyesinde de belli başlıklar altında kısmen veya geniş olarak ele alınmaktadır. Âdâba dair hususlar daha sonraki dönemlerde bilhassa Türk sûfilere tarafından *Mi'yar-ı Tarîkat, Âdâb-ı Tarîkat, Hurde-i Tarîkat, Tarîkâtnâme, Usul-i Tarîkat, Erkânnâme* gibi isimlerle çeşitli manzum veya mensur eserlerde toplanmıştır. Tarîkat pîrlere, sonra gelen müceddit, mürşit veya halifeler tarafından yazılan, yazdırılan veya derlettirilen bu gibi eserlerin, tasavvuf tarihi incelendiğinde sayı itibarıyla hayli çok olduğu görülecektir."⁶

Gelenekle gelen bu kurallara uyma zorunluluğu vardır. Bu kurallar çok nadir değişikliklere uğrar. "Tasavvufta, önceki sûfiler tarafından tesis edilen kâideler, âdâb, erkân ve usûl yani yol ve yöntem büyük önem taşır. Bir müridin gelenekten gelen bu kurallara uymadan hedefine varması mümkün değildir ve usûle uymayan vusûlden mahrum kalır, denilir. Âdâb ve erkân dokunulmazlığı olan, değiştirilemez kurallardır. Âdâb ve erkân sapmaları önleyerek geleneğin devamını sağlar."⁷

Tarîkat ulularınca konulan bu erkânın bozulmazlığı ile kurallar hemen hemen bütün tarikâtlarda aynıdır. "Erenler tarafından konmuş törelerin, terbiyeye dayanan geleneklerin bozulması, kan etmekten (dökmekten) beter görülmüş, kanlıya yer verilmiş de bu töreleri bozanlara, bu geleneklere uymayanlara yer verilmemiştir. "Yol" sözü, "âdâb ve erkân" denen törelerin, geleneklerin tümüne ad olmuştur."⁸

Tasavvufta terk-i edeb edepsizlik sayılmıştır. Tarîkatın âdâb ve erkânına uymak teşvik edilmiştir. İbn-i Atâ; "Salihlerin âdâbını uygulayan hürmet, evliyanın âdâbını uygulayan

⁵ Süleyman ULUDAĞ: Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1995, s. 18.

⁶ Mustafa TATCI, Cemal KURNAZ: Tasavvufi Geleneğe Miyârlar ve Karabaş-ı Vefî'nin Miyâr'ı, Ankara 2001, s. 15,16.

⁷ Süleyman ULUDAĞ: "İslâm Geleneği ve Yenileşme", İSAM Dergisi, s. 69.

⁸ Abdülbâkî GÖLPINARLI: Mevlevî Âdâb ve Erkânı, İstanbul 1963, s. 4.

Allah'a yakınlık, sıddıkların âdâbını uygulayan temâşâ, peygamberlerin âdâbını uygulayan üns ve inbisat makamına yaraşır hâle gelir, demiştir."⁹

Tasavvufta mürid katettiği her aşama için ayrı bir âdâba uymaktadır. Âdâbın zâhiri ve bâtinî iki çeşidi bulunmaktadır. Zahiri ve şer'î olan âdâb, tasavvufun temelini oluşturur. Bâtunî âdâb ise gönlün özellikleri ve hâlleriyle ilgili olan âdâbtır.

Bektâşî Âdâb ve Erkânıyla doğrudan ilgili olarak te'lif edilmiş on dört yazma eser tespit ettik. Eserlerden dokuz tanesi Hacıbektaş İlçe Kütüphanesi'ndedir. Tespit edebildiğimiz âdâb ve erkâna ait eserlere şu isimler verilmiştir: *Âdâb ve Erkân-ı Bektâşîyye*, *Âdâb-ı Tarikât-ı Bektâşîyye*, *Bektaşî İncısına Ait Bir Risale*, *Bektâşî Tarîkâtine Ait Usûl*, *Âdâb*, *Âyinler Mecmuası*, *Bektâşî Tarîkâtinin Erkânı hakkında Risale*, *Erkân-ı Bektâşîyye Risalesi*, *Erkânı Bektâşîyyeye Aid Mecmua*, *Silsilenâme-i Tarîkâtnâme-i Bektâşîyye*.

Tarîkatın erkânı, tarîkatın sistemini oluşturan düzeni sağlayan kurallardır. "Erkânnâmeler çeşitli toplumsal olaylar sırasında (doğum, ölüm, sünnet, evlenme, vb. gibi) kurum mensuplarının "nasip alma" (kuruma kabul edilme) "dervişlik, babalık, halifebabalık, dedebabalık" gibi görev alma durumlarında bireylerin görev ve yükümlülüklerini göstermenin yanı-sıra bazı akitleşme (söz verme)leri de içererek bireyin davranışlarına yön verecektir."¹⁰

Erkânnâmelerin muhtevasıyla ilgili olarak Abdülbaki Gölpınarlı'nın tespitleri şu şekildedir:

"Bektâşîliğe giriş törenini anlatan, muayyen işlerin yapılmasında okunması adet olan tercemanları, çekilmesi icap eden gülbankları ihtiva eden ve "Erkânnâme" denen mecmuaların bazılarında, Şia-yı İmamiyye (Câferiyye) göre "Usûli'd-dîn, Furû'd-dîn" denen inanç ve ibadet, bazı eksikleri olmakla beraber izah edilmekte "muhabbet meclisi"nden, "dem"den hiç bahsolunmamaktadır."¹¹

Bektâşî tarikatında tarikatın pîri Hacı Bektaş Veli'dir. Tarikatın alt yapısını o oluşturmuştur. Onun "Dört Kapı Kırk Makam" adıyla oluşturduğu bu sistem tarikatın seyr-i sülûk'udur.

"Kaygusuz Abdâl Bektâşî erkânnâmesi üzerinde düzenlemeler yapar. Bektâşîliğin ilk erkânnâmesini yazan o olur. Böylece Bektâşî tarikatının ilk tüzük yapıcısı Kaygusuz Abdâl'dır. Balım Sultan ise bu erkânnâmeyi sonradan geliştirmiştir ve kurumlaştırmıştır."¹²

⁹ Süleyman ULUDAĞ: Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1995, s. 18.

¹⁰ Belkıs TEMREN: Bektâşîliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu, Ankara 1995, s. 109.

¹¹ Abdülbaki GÖLPINARLI: "Bektaş (Hacı)" Abdülbaki Gölpınarlı (haz. Ali ALPARSLAN), Ankara 1996, s. 104.

¹² Belkıs TEMREN: *a.g.e.*, s. 67.

Bugün Bektâşilerde geçerli olan erkânâme Balım Sultan tarafından düzenlenen erkânâmedir. Burada Balım Sultan önceki uygulamaları kaldırmamış sadece düzenleyerek tarikatın kurumlaşmasını sağlamıştır. Önceleri sözlü olarak aktarılan uygulamalar yazılı hale getirilmiştir.

"Erkânâmenin içeriğinde yer alan şekil ve uygulamaların hiç biri amaçsız değildir. Bu ritüeller sırasında yapılan her davranışın, kullanılan her sembolün simgelediği bir mana vardır. Belirli bir duruş biçimiyle ya da birkaç şeklin birarada sergilendiği bir davranış kalıbıyla ortaya konulan anlatım gerçekte sayfalarca bilgi içerdiği içerdiği halde, tek bir şekil ya da davranışa sığdırılmıştır."¹³

Bugün Bektaşilik genel olarak Babaganlar ve Çelebiler şeklinde iki kola ayrılmıştır. Babaganlar kendilerinin Hacı Bektaş'ın mücerred, evlenmemiş olduğunu, kendilerinin "yol evladı" olduklarını belirtirler. Babaganlar daha çok balkanlarda ve şehirlerde örgütlenmişlerdir. Çelebiler ise Hacı Bektaş Veli'nin soyundan geldiklerini ifade ederek "bel evladı" olduklarını belirtmektedirler. Çelebiler daha çok Anadolu'da kent dışındaki alanlarda etkindirler.

Babagan kolunun tarîkât erkânına göre önemli görevleri olan kişiler şunlardır: "Dedebaba; tüm Dünya'daki Bektâşilerin başıdır. Törene seçilen Dedebaba ölene kadar bu görevde kalır. Halifebaba; Dedebabaya bağlı olarak çalışırlar. Sayıları en fazla onikidir. Babalar; Tarîkâtın eğitici kadrosudur. Muhipleri yetiştirmekle görevlidirler. Rehber; Tarîkâtle girenlere yol gösteren kişidir. Bektâşî tarîkâtinin en zor ve en uzun süreli olan kademesidir. Talib (muhib); İsteklilik süresini başarı ile bitiren adayın, ikrâr erkânı içinde biatının alınıp tarîkâta kabul edilmesine muhiplik denilir. İkrâr verip nasip alan kişi artık taliptir. İstekli tarîkâta girmek isteyen kimseye denir."¹⁴

Bektâşî âdâb ve erkân mecmualarında tarikatla ilgili kavramlar ilgili ayet ve hadislerle açıklanır. Zaman zaman manzum bölümlerin de yer aldığı erkânâmelerde yer yer edebî söyleyişler görülür. Ayrıca tarikatın ulularının şiir ve sözlerinden örnekler verilir. Zaman zaman diğer tasavvuf büyüklerinin sözleri de erkânâmelerde yer alır.

Şiirlerde erkânın önemine değinilmektedir. Bu kavram da şiirlerde sıkça işlenmiştir. Bektâşîler erkân sahibi olduklarını, Hacı Bektaş Veli'ye bağlı olduklarını bildirirler

Bize ihsan etti Celî, bu mesleği ta ezeli
Tuttuk edeb erkân yolu, biz bende-i Bektâşîyiz¹⁵

¹³ Belkıs TEMREN: *a.g.e.*, s. 110.

¹⁴ Haydar KAYA: *Alevî Bektâşî Erkânı Evrâdı ve Edebiyatı*, İstanbul 1996, s. 320,322.

¹⁵ İsmail ÖZMEN: *Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi* Ankara 1995, C.3,s.131.

Ali Nutki Baba

Biz erenler gerçeğiyiz
Has bahçenin çiçeğiyiz
Hacı Bektaş köçeğiyiz
Edep erkân yol bizdedir

Kul Hasan¹⁶

Yollarını Muhammed Ali'ye bağlayan Bektâşîler pîrlerinin “ululardan ulu” Hacı Bektaş Velî olduğunu söyleyerek tarîkâtin erkânının onun tarafından kurulduğunu belirtirler.

Ezelî kurdular erkânı yolu
Bu yolun sahibi Muhammed Ali
Pîrimi sorarsan Bektaş-ı Velî
Ali Velî gibi er bulunur mu

Sakine Bacı¹⁷

Bir rehber olmuş mürşide gider
Sözünce semain aşikar eder
Muhammed Ali'nin erkânın güder
Nazlı nazlı söyler Horasan deyu...

Âhû¹⁸

Tarîkâtin erkânına büyük bir düzenleme getiren Balım Sultân, erkân için emek verdiğini ifade ediyor.

Balım çoklar ile sohbet edüpdür
Bu yola erkâne emek verüpdür
Gidin görün pîrim nerde durupdur
Pîr olduğu yerde haber ver imdi

Balım Sultân¹⁹

¹⁶ İsmet Zeki EYÜBOĞLU: Alevî Bektâşî Edebiyatı, İstanbul 1992, s.198.

¹⁷ İsmail ÖZMEN: a.g.e., C.5, s.317.

¹⁸ İsmet Zeki EYÜBOĞLU:a.g.e.,s.225.

Tarîkâtte ilerlemek kâmil insan olmak için edep ve erkânı bilmek ve ona göre davranmak gerekmektedir.

Muhyiddin derviş olmağa
Ölmezden önde ölmeğe
Bir kişi nasip almağa
Edep erkân yolu gerek

Muhyiddin Abdal²⁰

Bektâşi tarikâtına ait âdab ve erkânı oluşturan kavramlar Bektâşi şairlerince şiirlerinde işlenmiştir. Bu şekilde erkâna ait kavramlar şairlerce yorumlanarak zamanımıza taşınmıştır. Zaman içindeki sosyal problemlerinden dolayı yazılı kültürü zayıf olan Bektaşîler bu yolla da erkânlarını nesillere aktarma imkanı elde etmişlerdir. Bektâşîler âyin ve merasimleriyle ahlak anlayışı ile Türk sosyal hayatında etkili bir yere sahip olmakla birlikte “Bir tarîkât görünümünden ziyade diğer bâtinî unsurlarla (mesela Tahtâcî’lar, Kızılbaşlar, Alevîler vs) beraber bir “Alevî-Bektâşi gruplar ailesi” ya da bir “Alevî Bektâşi” geleneği halindedir. Tarihi alt yapısının önemli bir kısmını yazılı kaynaklarının tamamını yitirmiştir.”²¹

Bugün Bektâşi toplumu içinde bu durumun meydana getirdiği karışıklık hakimdir. Dernek vb. bir şekilde belirli bir sisteme sahip olanlar kendilerine telkin edilen âdâb ve erkân ışığında hayatlarını sürdürmektedirler. Fakat taşrada yaşayanlar yazılı bir kitapları bulunmadığından sözlü kültürün farklı algılanış ve aktarımıyla bir takım ritüellerle yaşamlarını sürdürmektedirler

Tarikâtın temel erkânını oluşturan bu kavramların şiirlerde nasıl yorumlandıklarını, Bektâşi şairinin dünyasında ne şekilde hayal edildiğini zengin örneklerle göstereceğiz. Böylece Bektâşi şiirinin, tarikâta ait âdâb ve erkânı taşıyıcı işlevi de görülecektir. Özellikle kırsal kesimde yaşayan Bektâşîler için bu metot şairlerin sazları ile ezgileriyle pratik bir öğrenme sağlamaktaydı.

Bu bölümde Bektâşi tarikatında yer alan âdâb ve erkânlardan seçtiklerimizi bu anlayışa mensup şairlerce şiirlerde nasıl ele alındığına dair örnekler vereceğiz.

a. İkrar

İkrâr, kelime manasıyla; saklamayıp söylemek, dil ile söylemek, tasdik, kabul ve karar

¹⁹ Abdulkadir SEZGİN: Hacı Bektaş Velî ve Bektâşîlik, İstanbul 1985, s.279.

²⁰ İsmail ÖZMEN: a.g.e.,C.2,s.107.

²¹ Yılmaz SOYVER: Sosyolojik Açıdan Alevî Bektâşi Geleneği,s.155,156.

vermek demektir.

Tasavvufta ikrâr; “tarîkâte girmek için verilen söz” anlamında kullanılır. Tarîkâte girişte, şeyhe, gerekli şartlara uyacağına dair söz vermektir. ”Bektâşî olmak isteyen isteklinin dileğini açıklaması, isteğini bir aracıyla tarîkât yetkilisine ulaştırması törenidir. Bektâşî olmak isteyen talip, önce bir rehber bulur; tarîkâta girmek için gerekli genel işlemleri ondan öğrenir. Rehber durumu tekkenin en büyük yöneticisi olan babaya bildirir ve yola alınmasının uygun olduğunu önerir. İstekli bir süre denenir. Uygun bulunması durumunda kendisini yetiştirmekle görevli kişilerden nasip alır. Sonra rehber öncülük ettiği talibe tekke kurallarına uygun olarak tarîkât abdesti aldırır. Ardından iki rekat namaz kılınır. Bu işlemler talibin beyaz kefene sarılması izler. Kefene sarılan talip bir bakıma ölmüştür ve yeni bir inanç dünyasında yeniden dirilecektir. Beyaz kefen içindeki talibe “erenler meydanında pîr huzurunda mürşidine teslim-i rızada oldun mu ? Yalan söyleme, haram yeme, livata ve zina etme, elinle koymadığın bir şeyi alma, gözünle her gördüğünü söyleme...Allah, Muhammed, Ali, Hünkar Hacı Bektaş Velî ikrârında sahip kadem eyleyi hû..” Telkinin ardından tığbenti boynuna takılan talip meydana alınır. Şeriat, Tarîkât, Mârifet ve Hakîkât kapılarını temsil eden erenlere tek tek selam verilir ve her selam verişte bir adım ilerlenir, böylece dört kapıdan girmiş kabul edilir.”²²

Derdli'nin dörtlüğünde ikrâr, Cenab-ı Hakk'ın ruhları yarattığında “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” mealindeki sorusuna, ruhların “Evet, Rabbimizsin” diye cevap verdikleri “bezm-i elest'te ruhların verdikleri söz”le eşdeğer olarak kullanılmıştır.

Hitab-ı elest'de bezm-i ezelde
Sadakatle ikrâr verenlerdeniz
Gönül gezdirmeyiz gayrı güzelde
Biz cemâlullahı görenlerdeniz

Dertli²³

Ispartalı Seyrâni de verilen ikrara bağlı kalınmasını şu şekilde ifade eder:

Yollar içre budur Hakk'ın has yolu
El tutanlar olur şâh mü'min kulu
Mürşidim Muhammed rehberim Ali
İkrârında ahdü peyman ol da gel

Ispartalı Seyrani²⁴

İkrâr olmadan imanın tam olmayacağına işaret eden bu söyleyişde ikrârın önemi

²² Esat KORKMAZ: Ansiklopedik Alevîlik Bektâşîlik Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1994, s.182,183.

²³ İsmail ÖZMEN:a.g.e.,C.3,s.344.

²⁴ İsmail ÖZMEN:a.g.e.,C.4,s.103.

vurgulanmıştır.

Kimse vardır yokdur demez
Öğüt versen öğüt almaz
İkrârsız da iman olmaz
Nutkunun eridir insan
Caferoğlu²⁵

Bir araya gelse üç beş âşıklar
Anlar birbirlerinden seyran ederler
Dönmez ikrârından kavli sadıklar
Mahabbet sırrını pinhan ederler
Dertli²⁶

Tarikatın erkânı gereği muhib olabilmek için ikrâr vermek ve ikrârında durmak gerekmektedir. Allah'a iman edip, ikrârında duranlar ancak gerçek muhib olabilirler. Bu husus şiirde şu şekilde ifade edilmiştir:

Muhammed'in nesli Ali'den geldi
Şems-i mâh-ı taban ol sensin dedi
Mü'min Mevla'sına iman eyledi
İkrâr eylemezsen muhib olaman
Feyzullah Çelebi²⁷

Kişinin iyi bir dost olması ,gerek bir insan olabilmesi için ikrâr verip verdiği ikrârda sadakat göstermesi gereklidir.

Gül olur bülbül olur her anı
İçinde bağı bostan olanın
Zevk olur safâ olur zamanı
Ahd ile ikrârı saf olanın
Zeynel Baba²⁸

²⁵ İsmet Zeki EYUBOĞLU:a.g.e.,s.231.

²⁶ Muzaffer UYGUNER: Dertli, s. 56.

²⁷ İsmail ÖZMEN:a.g.e.,C.4,s.371.

²⁸ Abdurrahman GÜZEL: Zeynel Baba -Hayatı, Sanatı ve Şiirleri, Ankara 1995, s.93.

b. Tevellâ- Teberrâ

Tevellâ'nın kelime anlamı "Biriyle dostluk kurma, ona yanaşma birbiri ardı sıra gelme, çıkma, olma" dır. Bektâşilikte, "Bektâşîliğin temel ilkesi durumunda olan; ehlibeyt soyundan gelenleri sevme, onları sevenleri sevme"²⁹ anlamındadır. Bu bakış açısı Şia'dan intikal etmiştir.

"Kavl ehlinin tevellâsı ve teberrâsı budur. Hal ehli sadece Hakk'a tevellâ eder, mesivadan teberri eder. O'ndan kendine gelmek tevellâ, Onun kulların amellerini geri çevirmesi teberrâdır. Mürid tarîkâta girerken şeyhin dostunu dost, düşmanını düşman bileceğine söz verir. Bu da tevellâ ve teberrâdır"³⁰

Teberrâ, uzak olma, düşman bilme anlamındadır. Ehlibeyte kötülük ve haksızlık edenleri düşman bilmek teberrâdır. "Mürid tarîkâte girerken şeyhinin dostunu dost, düşmanını düşman bileceğine söz verir. Bu da tevellâ ve teberrâdır."³¹

Bir erkânâme'de tevellâ ve teberrâ şu şekilde tarif edilir:

"Tevellâ ve teberrâ nedir? Cevab; Bir kişinin sülûkına nisbet tevellâ ve teberrâsı vardır. Evvel kul ehlinin yek cihetdir. Yani âl-i Muhammed Ali eteğine yapışmıştır ve hulûs ve muhlis o cihetden oluna, birliğe yetişir. Teberrâsı oldur ki Muhammed Ali vasiyetin kılub âl-i Muhammed Ali'ye nazar-ı adâvet idenle adûv-i tamam olmaktadır. İkinci hal ehlinin tevellâsı rıza-ı Hakk'a vuslatdır. Teberrâsı masivallahdandır, (36a) hatta kendi nefsinden dahi geçe."³²

Şiirlerde tevellâ ve teberrâ sıkça işlenen kavramlardır. Tevellâ sahibi derviş bununla kurtuluş yoluna ermiştir. Ona göre kurtuluşa ermek için tevellâ sahibi olmak yeterlidir.

Bizlerden bekleme züht ü ibadet
Tutmuşuz evvelden râh-ı selamet
Tevellâ olmaktır bize alamet
Sanma ki sağımız solumuz vardır

Kul Nesimî³³

Tarîkâtın temel ilkelerinden olan tevellâ'ya giren Bektâşî dervîşi tevellâsında ciddi, samimi olduğunu vurguluyor. Ehli beytin en büyüğü olan zât-ı rasule (Hz. Muhammed)

²⁹ Esat KORKMAZ : a.g.e., s.356.

³⁰ Süleyman ULUDAĞ: a.g.e.,532.

³¹ Süleyman ULUDAĞ: a.g.e.,532.

³² Sırrî Rıfâî ALEVÎ, Şeyh Ahmed BEDREDDÎN; Bektâşî Tarikatına Ait Usul Âdâb Âyinler Mecmuası H. 1284 (1867) Süleymaniye Kütüphanesi, 35b,36a.

³³ İsmail ÖZMEN:a.g.e.,C.3,s.44.

tevellâda bulunduğunu ifade ediyor. Tevellânın zıddı olan teberrâ da Yezid ve onun yakınları içindir.

Çırağı şem'imiz vermekte şûle
Meydanı hünerde girdik usule
Tevellâmımız cedd-i zât-ı Resule
Ervâh-ı Yezid'in teberrâsıyız

Perişan Baba³⁴

Bu beyitte Hakk'a karşı dostluk kurduğunu (tevellâ) ifade eden Bektâşî şairi Fazlî günahlardan da uzak durduğunu belirterek buna delil ve sebep olarak mürşidini ve şâh-ı velâyet olan Hz. Ali'yi gösterir.

Tevellâ kılmışam Hakk'a teberrâ masivallahtan
Delil ü mürşid ü hâdi velî Şâh-ı Velâyet'tir
Fazlî³⁵

Bir çok manevi makama ulaşmak için öncelikle tevellâ sahibi olmak gerekir.

Tevellâ babına sürüp yüzünü
“Semme vechulah”ta pak et özünü
Remz-i evliyanın anla sözünü
Şahım Sultân Karyağdı'ya gel yürü

İhlasî³⁶

“İlla” keime-i tevhidde geçen “başka, yalnız” anlamlarda gelen bir sözcüktür. “Ancak Allah vardır” anlamında Allah'a işaret eder. Dörtlükte tevellânın Allah için yapıldığı ifade ediliyor . “Merd olan namerdden utanmaz” denilerek nâmertlere karşı da teberrâ sahibi olunduğu belirtiliyor.

Râh-ı hakikâte dil oldu bende
Biz sırrı (İllâ)nın tevellâsıyız
Merd olan nâmerde olmaz şermende
Biz anların evvel teberrâsıyız

Ceyhunî³⁷

³⁴ Muhtar Yahya DAĞLI: Bektâşî Nefesleri, İstanbul 1935, s. 60.

³⁵ İsmail ÖZMEN:a.g.e.,C.2,s.50.

³⁶ İsmail ÖZMEN:a.g.e.,C.4,s.331.

³⁷ İsmail ÖZMEN:a.g.e.,C.4,s.422.

Tevellâ ve terberrasını bilen tarîkât mensupları (abdâl) için “ödülünüz ilâhî aşk olsun” anlamında “aşk olsun” deniliyor. Bu anlamda neyi istediğini ve ne ile avunacağını bilenler için de aynı dilek tekrarlanıyor:

Tevellâsın, teberrâsın bilen abdâla aşk olsun
Temennasın, tesellasın bulan abdâla aşk olsun

Agahî Dede³⁸

Ehli-i beyt'e zulmeden Yezit için Bektâşîler beddua ederler. Ehlibeyte zarar veren herkes için için teberrâ halindedirler. Şiirde bundan dolayı ahirette Yezit'in durumunun zor olacağı ifade ediliyor.

Var git Yezit, var git, bulaşma bize

Ahrette haliniz bilmem nicolur

Bizden her gün teberrâ oluyor size

Ahrette haliniz bilmem nicolur

Kul Hüseyin³⁹

Bektâşî inancında *Dört Kapı Kırk Makam* tarîkât mensubunun geçeceği maddî ve manevî aşamalardır. Hacı Bektaş Velî, *Makâlât* adlı eserinde tarîkâtinin öğretisini bu şekilde düzenlemiştir. Ona göre kul, Çalap Tanrı'ya *Kırk Makam*'da erişir. *Dört Kapı* ile kastedilen dört esas: Şeriat, Tarîkât, Mârifet ve Hakîkât'tir. Bunların her biri de onar bölümden oluşmaktadır. Toplamı *Kırk Makam*dır.

Ahmet Yesevî, tarîkâtının erkânını *Kırk Makam* esasına göre tanzim etmiş ilk Türk sûfisidir. Kendisini tâkîp eden pek çok Türk sûfisinde de *Dört Kapı* sisteminin bulunduğunu görmekteyiz. Ahmet Yesevî *Dört Kapı Kırk Makam* anlayışının kaynağını Hz. Ali'ye dayandırmaktadır. *Fakrnâme* adlı eserinde Ahmet Yesevî Hz. Ali'nin şu sözüne yer vermiştir: *Dervişlik makamı kırktır. Eğer (bir derviş) bilip (buna göre) amel etse, dervişliği temiz olur ve eğer bilmeseydi ve öğrenmeseydi, dervişlik makamı ona haram olur ve (o kişi) cahildir.*⁴⁰ Türk İslam sûfilerinin sülûk sistemini *Dört Kapı Kırk Makam* anlayışı oluşturmaktadır.⁴¹

Dört Kapı Kırk Makam son derece hassas bir sistemleştirmeye dayanır...Hacı Bektaş Velî'nin *Makâlât*'ında yer alan *Dört Kapı*, İslam tasavvufunun âmentüsüdür. *Dört Makamın*

³⁸ İsmail ÖZMEN:a.g.e.,C.4,s.83.

³⁹ İsmail ÖZMEN:a.g.e.,C.2,s.369.

⁴⁰ Kemal ERASLAN: *Yesevî'nin Fakrnâmesi*, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,C.XXII'den ayırtırım,s.76.

⁴¹ Hamiye DURAN: “Yunus'ta Sülûk Sistemi”, Hacı Bektaş Velî Dergisi, 2,s.12,13.

sağladığı dünya görüşü, tutum ve davranış biçimlerini kişiye aşılacak suretiyle onu yüceltir; duygularını asilleştirir.⁴²

Bektâşî şairleri *Dört Kapı Kırk Makam*'ı şiirlerinde sıkça işlemişlerdir. Bektâşî şiirinin temelini *Dört Kapı Kırk Makam* oluşturmaktadır. Halkın belleğinde yüzyıllardır canlı bir şekilde yaşayan bu deyişler bize Alevî-Bektâşî yoluna, erkânına ilişkin değerli bilgiler, ipuçları sunar. Alevî Bektâşî yolunun yazılı kaynaklarının yok denecek kadar az olduğu gözönüne alınırsa yüzlerce yıllık bir birikimin eseri olan deyişlerin değeri ve anlamı kendiliğinden ortaya çıkar...Alevî Bektâşî erkânı damıtılmış bir biçimde deyişlerde kendisini ifade eder.Yol'a ilişkin bilgiler, hareketler, ritüeller, buyruk ve sakınmalar deyişlerden öğrenilebilir.⁴³

Bu gerçeği gözönünde bulundurduğumuzda Bektâşî şiirinin edebî zenginliği dışında belge olma özelliği de öne çıkmaktadır. Konuyla ilgili çalışmalarda bir çok araştırmacı mevcut ritüellerden hareketle Bektâşîleri inceleyerek onların davranışlarını ve inanışlarını değerlendirip hayat anlayışları hakkında hüküm vermektedirler. Türkiye'nin farklı bölgelerinde bulunan toplulukların farklı düşünce ve yaşayışları olduğu da gözlenmektedir. Her inanış ve davranışın folklor açısından elbette bir değeri vardır. Fakat bu durumda Bektâşîlerin sadece günümüzdeki uygulamalarına bakarak Bektâşîliğin erkânı hakkında hüküm vermek yanıltıcı olacaktır.

Bektâşî erkânının temelini oluşturan ve tarikâtın pîri olan Hacı Bektaş Velî tarafından düzenlenen *Dört Kapı Kırk Makam* anlayışı aynı zamanda Bektâşîliğin ilk temel erkânâmesidir. Bektâşî dervişi hayatını bu makamlara göre düzenlemekte ve bu makamlar doğrultusunda tasavuf yolunda (seyr ü sülûk) ilerlemektedir.. Bu sistemin Hacı Bektaş Velînin eseri olarak genel kabul gören *Makalât*'ta bulunması da önemlidir. Bu sistemle Hacı Bektaş Velî, tarikâtının temel değerlerini ve tercihlerini belirlemiştir. Bu adeta tarikâtın anayasasıdır. Sonradan düzenlenen erkânâmeler bu sistemle ilgili herhangi bir değişikliğe gitmemiştir. Onların yaptıkları pratikleri sistemleştirme ve kurumsallaştırmalarla sınırlıdır.

Hacı Bektaş Velî tarafından düzenlenen bu sistemin Bektâşî şairlerince ele alınması öğretinin benimsenmesinin ispatıdır. Çünkü şair, halkın duygu, düşünce ve inanışının seslendiricisi durumundadır. Özellikle halk şairleri bu özellikleriyle bilinir. Şiirlerin sözlü kültürle dilden dile aktarılarak zamanımıza kadar gelmesi halkın kabulünü ve şiirlerin onlar üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemlidir.

⁴² Orhan TÜRKDOĞAN: Alevî Bektâşî Kimliği, İstanbul 1995, s.182,183,184.

⁴³ Ali YILDIRIM: Alevî Bektâşî Deyişleri, Ankara 1995, s.12,13.

c. Kendini Bilmek

Dört kapıdan üçüncüsü olan Marifetin son makamı kendini bilmektir. Makâlât'ta "Kendi nefsinin bilen Rabbini hakkıyla bilir"⁴⁴ hadisine yer verilmiştir.

Buyruk'ta "Sekiz şeyi bağlayan ateşten olan nar-ı kibir kendini bilmek ile defolur"⁴⁵ denilmektedir.

"Kendini bilme" Bektâşilik erkânında sıkça tekrarlanan bir düsturdur. Kendini bilmek kişiyi bir çok yanlışlara düşmeden kurtaran bir meziyettir. Bektaşilikte insanda bulunan kibir duygusu bu şekilde giderilir. Erkânâmelerde "kendini bilmek" ilgili bilgilerden bazıları şunlardır: "İşte hadis-i küdsîde buyurur: "Men arefe nefsehü fekad arefe rabbuhü" Pes kendi nefsinden gafil olan Hak'dan dahi gafildir. Gafil olan tarîkin göremez...O ne şeriâti ne tarîkâti ve ne mârifeti, ne de hakîkâti görür ve ne bilür ? Bu dört kapı kırk makam bağlıdır açık değildir. Kendi menzilin ve merâtibini göremez ve görmeyen Hak didârını dahi göremez. Menzilin görmese adem değildir. Suretâ adem ma'nîde esfeldir."⁴⁶ "Noktatü'l-Beyan" adlı eserde bu konuda şu ifadeler geçer: "Ey talib bil ve âgah ol. Ne ki âfâkta vardır nişanları senin nefsinde dahi vardır. Pes her kimse kim alemin nişanların kendi nefsinde buldu, hemen ilahı bildi. Nitekim hadiste buyurur" Men arefe nefsehü fekad arefe Rabbehü" Ey talib insanın cehli kendüye hicab-ı azimdir ve mihnet-i dildildir. Hakk'a gayet yakınlığından görmez. Anıñün irak gözler."⁴⁷

Bektâşîler "men aref" sırrına eriştiklerini bu makam ile tasavvûfî yolları katettikleri ifade ederler. Bu sırâ erişmelerin önemine işaret ederler. Bu sırâ dikkat çekerler.

Sırrı men-arefdan nefsimiz bildik
Mürşid karşısında tevbeyle geldik
Gönül aynasını pâk edip sildik
Taşradan görüdür içimiz bizim
Güzide Ana⁴⁸

Benzer bir ifade noktanın esrarına erişen, men areften ders almasını başaran kişinin Bektâşî olduğunu uygulanır.

Noktanın esrarına mazhar düşüp aynel yakın

Men aref'den ders alıp nefsin bilen Bektâşîdir

Şehidî⁴⁹

⁴⁴ Esad COŞAN: Makâlât (sdl. Hüseyin ÖZBAY), Ankara 1996, s.17.

⁴⁵ Adil Ali ATALAY: İmam Cafer Sadık Buyruğu, İstanbul 1996, s.149.

⁴⁶ Silsilenâme-i Tarîkâtname-i Bektâşîyye, Müellifi belirsiz, Ankara Milli Kütüphane, İbni Sina Bölümü Yazma Eser, s. 5a.

⁴⁷ Noktatü'l-Beyan: Yazma Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İ.Hakkı Bölümü No: 1243, s.1b.

⁴⁸ İsmail ÖZMEN: a.g.e., C.3 ,s.220.

“Men aref” sırrı olgunlaşmanın yoludur. Önemli bir tasavvûfî bir makamdır. Bu sırta erişenler duygularını değişik şekillerde ifade ederek bu sırta elde ettiklerini şiirlerde dile getirirler.

Şahâ bende olmayan
Ölmeden ön ölmeyen
Men arefi bilmeyen
Bu yolda mattır hocam
Muhyiddin Abdal⁵⁰

d. Toprak Olmak

Dört kapının sonuncusu olan Hakikâtin birinci makamı, toprak olmaktır Toprak olmaktan maksat alçakgönüllü olmaktır. “Bektâşî olmak şefkâtte güneş gibi olma, cömertlikte su gibi, alçakgönüllülükte toprak gibi, teslimiyette ölü gibi örtücülükte gece gibi olmaktır...Bektâşî evvela kendini toprak etmeli, o toprağa mârifet tohumu ekmeli, tevhid suyu vermeli, gerçek orağı ile biçmeli, rıza harmanında dövmeli, şevk yeli ile savurmalı, muhabbet ölçeği ile ölçmeli, takva değirmeninde öğütmeli, edeple yoğurmalı, sabır fırınında pişirip yemelidir.”⁵¹

“Bektâşî düşüncesinde nefsi mutmainne topraktır. Hak Teâlâ Cennet’i onun üzerine bina eylemiştir.Toprak Adem Safiyyullaha nispet eder...Toprak şâh-ı merdândır.Onun için ismine Ebu Turâb bir ismine Ebu Talib dediler.”⁵²

Bektâşî şiirlerinde toprak (turâb) olma sıkça tavsiye edilmiştir:

Toprak ol toprak gibi teslim vücud
Cümle alem toprağa kıldı sücud
Kaygusuz Abdal⁵³

Toprağın yerde olması ve çiğnenmesi tevazu unsuru olarak ele alınır:

Pîr Sultân’ım eydür okur yazarım
Turâb olup ayaklarda tozarım
Ezelden içmişim sermest gezerim

⁴⁹ İsmail ÖZMEN:a.g.e.,C.4,s.296.

⁵⁰ İsmail ÖZMEN:a.g.e.,C.2,s.119.

⁵¹ Bedri NOYAN: Bektaşılık Alevilik Nedir, Ankara 1987, s.78.

⁵² Adil Ali ATALAY: a.g.e., s.,48.

⁵³ Abdurrahman GÜZEL:Tekke Şiiri,Türk Dili Dergisi,Ankara 1989,s. 381.

Pîrden içilmeyen doluyu neylersin

Pîr Sultân Abdal⁵⁴

Hakk'a ulaşmanın bir şartı da toprak olmaktır:

Ey Âşıkî haklı nefes tutulmaz

Burada atılan orda atılmaz

Turâb olmayınca Hakk'a yetilmez

Turap ol da ayaklar da basıl dur

Âşıkî⁵⁵

Pir Sultan Abdâl da toprak gibi olmayı tahammül göstererek incinmemeyi öğütler:

Turaplık cümlelerin başı

Daim çiğnenmektir işi

Üstüne atarlar leşi

İncinme gönül incinme

Pîr Sultân Abdal⁵⁶

e. Yetmiş İki Millete Bir Gözle Bakmak

Makâlât'ta hakîkâtin ikinci makamı yetmişiki milleti ayıplamamaktır. Bektâşî adap ve erkânında başkalarının kusurlarını görmeme ve tolerans yaygın bir özelliktir."Bektâşî başkasının aybını yüzüne karşı veya başkasına söylemez"⁵⁷

"Bektâşîler hayatı ve toplumu gözden geçirirken reel ve müsamahalı toleranslıdırlar, geniş düşüncelîdirler. Ayıp görmeme konusu daha and içme törenlerinde yeni gelen câna söylenir. Gördüğünü ört görmediğini söyleme, denir."⁵⁸

"Hacı Bektâşî Velî Anadolu'da hoşgörüsü sayesinde insanların gönlüne girmiştir. Onun hayatı incelendiğinde gerek şahsında gerekse Bektâşîlik anlayışında hoşgörünün çok ciddi bir yeri olduğu görülecektir. Kaynağını mensubu bulunduğu İslam dininden alan bu sevgi ve hoşgörü kahramanları bu anlayışlarını Yunus'un "Yaradılanı hoş gördük , Yaratan'dan ötürü" veciz ifadesiyle özetlemişlerdir. Hz. Muhammed 'in "Birbirinizi sevmedikçe gerçek mümin

⁵⁴ Cahit ÖZTELLİ: Pir Sultan Abdâl , İstanbul 1996, s.299.

⁵⁵ İsmail ÖZMEN: a.g.e.,C.4,s.67.

⁵⁶ Cahit ÖZTELLİ: a.g.e.,371.

⁵⁷ Adil Ali ATALAY: a.g.e.,207.

⁵⁸ Bedri NOYAN: "Hacı Bektaş Velî Düşüncesinde Hoşgörü", Yunus Emre Nasrettin Hoca ve Hacı Bektaş Velî Düşüncesinde Hoşgörü, (Ankara Bilimsel Kültürel Araştırmalar Vakfı,1995),261.

olamazsınız” sözünü düstur kabul eden bu kahramanlar, yine yetmişiki millete aynı gözle bakmışlar bütün insanlara karşı hoşgörü ve sevgi ile yaklaşmışlardır. Hacı Bektaş Velî’ye atfedilen şu söz Bektâşîlikteki açıklığın ve hoşgörünün bir başka delilidir. “Her tavladan boşanan at bizim tavlamızda eğleşir. Bizim tavladan boşanan at ise ferah bulamaz”. Bu ifadeyle herkese kapılarının açık olduğu bunun için uygun ortamın bulunduğu anlatılmak istenmektedir.

Şiirlerdeki “yetmişiki milleti ayıplamamak”la ilgili söyleyişlerden bazıları şunlardır:

Kendi noksanımı bil ârif ol
Kimsenin ayıbını gözetme gönül
Yetmişüç millete bir nazarla bak
Hak sevmiş yaratmış söz etme gönül
İlhami ⁵⁹

Yaratılanları hor görmemek gerektiği herkesin bir balçıktan yaratıldığı ifade edilmiştir:

Hor görmeyin yaratılan insanı
Elest bezminden önce nur olanı
Zâhir bâtın erişip de yöreni
Bir balçıktan var ettiler bizi
Yediharf ⁶⁰

Azbî, Bektâşîlerin kimseyi ayıplamaması gerektiğini “gördüğünü ört, görmediğini söyleme” sözüyle özdeyiş haline getirmiştir:

Sana yerden gökten büyük nasihat
Gördüğünü ört görmediğini söyleme
Erenlerden pîrden budur emanet
Gördüğünü ört görmediğini söyleme
Azbî ⁶¹

Sonuç

Alevî/Bektâşî düşüncesinin temelini hoşgörü oluşturmaktadır. Bu hoşgörülü bakıştan dolayı bir çok farklı anlayışı da içine almıştır. Zaman içinde Anadolu’da bulunan farklı isimlerle varlığını sürdüren Kalenderî, Haydarî vb. heteredoks anlayış içindeki sûfler Bektâşîliğin içine girmişlerdir. Bugün de Anadolu’da yaşayan kendilerini "Bektâşî, Alevî, Tahtacı, Kızılbaş,

⁵⁹ İsmail ÖZMEN:a.g.e.,C.4,s.403.

⁶⁰ İsmail ÖZMEN:a.g.e.,C.5,s.103.

⁶¹ İsmail ÖZMEN:a.g.e.,C.3,s.256.

Çepnî vb. isimlerle vasıflandıran topluluklarının inanç ve değerler açısından birbirinden pek farkları yoktur. Bütün bu topluluklar pîr olarak Hacı Bektâş Veli'yi kabul etmektedirler. Fakat bu topluluklar ülkenin ve kendilerinin içinde bulunduğu sosyal şartlar sonucu kendine göre bir anlayış gerçekleştirmiş, zamanla gruplar arasında farklı düşünce ve görüşler yaygınlaşmıştır. Bütün bunların oluşmasında en büyük etken bu anlayışın sözlü kültür ile nesillerden nesillere aktarılması yazılı kaynaklarının yeterince yaygın olmamasıdır.

Bu anlayışın sözlü kültürle aktarılması ilk Türk mutasavvıfı Ahmet Yesevî'den beri süregelen bir yoldur. Yine sözlü kültürle gelişen sonradan yazılı hale gelen velâyetnameler, erkânameler ve Hacı Bektâş Velî'ye ait olduğu ifade edilen eserler dışında gerek bu anlayışın tarihi geçmişi gerekse Hacı Bektâş Velî hakkında yeteri kadar kesin bilgilere ve kaynaklara sahip değiliz. Bu anlayış konusunda bize bilgi verebilecek en zengin kaynak asırlarca bu düşünceye mensup halk şairlerince seslendirilen Alevî/Bektâşî şiirleridir. Çoğunlukla saz eşliğinde tarikâtin âdâb ve erkânına ait kavramların işlendiği bu şiirler Bektâşîliği kitlelere ulaştırmada aktif rol oynamışlardır. Halkın yüzyıllar boyunca sözlü kültürle aşına oldukları bu şiirler onlara hep yakın olmuştur. Bu düşünceye mensup şairler yüzyıllar boyunca yazdıkları deyiş/deme ve nefeslerle bu anlayışı hep canlı tutmasını bilmişlerdir.

Bektâşîlik hakkında sağlıklı hüküm vermek için yüzyıllar boyu korunarak zamanımıza gelen Bektâşî şiirini dikkate almak bir zorunluluktur. *Makalat*'taki Dört Kapı Kırk Makam'ın şiirlerde yaygın olarak yorumlanması hem *Makalat* üzerindeki şüphelerin giderilmesinde katkı sağlamakta hem de Bektâşî şiirinin taşıyıcılık ve tebliğ aracı oluşuna işaret ederek âdâb ve erkâna dikkat çekmektedir.

KAYNAKÇA:

- ALEVÎ Sırrî Rıfâî-Şeyh Ahmed BEDREDDÎN(1867), Bektâşî Tarikatına Ait Usul Âdâb Âyinler Mecmuası H. 1284, Süleymaniye Kütüphanesi.
- ATALAY, Adil Ali(1996), İmam Cafer Sadık Buyruğu, İstanbul.
- COŞAN, Esad(1996), Makâlât (sdl. HüseyinÖZBAY), Ankara.
- DAĞLI, Muhtar Yahya(1935), Bektâşî Nefesleri, İstanbul.
- DURAN, Hamiye (1997) “Yunus’ta Sülûk Sistemi”, Hacı Bektaş Velî Dergisi, 2,Ağustos.
- ELÇİN, Şükrü(1986), Halk Edebiyatına Giriş, Ankara.
- ERASLAN, Kemal(1977), Yesevî’nin Fakr-nâmesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, C.XXII’den ayrışım,İstanbul.
- EYÜBOĞLU, İsmet Zeki(1992), Alevî Bektâşî Edebiyatı, İstanbul.
- GÖLPINARLI, Abdalbâkî (1963) Mevlevî Âdâb ve Erkânı, İstanbul.
- GÖLPINARLI, Abdalbaki(1996), "Bektaş (Hacı)" Abdalbaki Gölpınarlı (haz. Ali ALPARSLAN), Ankara.
- GÜNAY, Umay(1986), Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi, Ankara.
- GÜZEL, Abdurrahman(1989), Tekke Şiiri,Türk Dili Dergisi, Ankara.
- GÜZEL, Abdurrahman(1995), Zeynel Baba -Hayatı, Sanatı ve Şiirleri, Ankara.
- KAYA, Haydar(1996), Alevî Bektâşî Erkânı Evrâdı ve Edebiyatı, İstanbul.
- KILIÇ, Filiz (2007) vd, Horasan’dan Anadolu’ya Alevilik Bektaşılık, G.Ü. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- KORKMAZ, Esat(1994), Ansiklopedik Alevîlik Bektâşîlik Terimleri Sözlüğü, İstanbul.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat(1984), Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara.
- Noktatü’l-Beyan: Yazma Eser,Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İ.Hakkı Bölümü No: 1243,s.1b.
- NOYAN Bedri(1987), Bektaşılık Alevilik Nedir, Ankara.
- NOYAN, Bedri(1995), “Hacı Bektaş Velî Düşüncesinde Hoşgörü”, Yunus Emre Nasrettin Hoca ve Hacı Bektaş Velî Düşüncesinde Hoşgörü, Ankara Bilimsel Kültürel Araştırmalar Vakfı.

ÖZMEN, İsmail(1995), Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi, Ankara, C. 1, 2, 3, 4, 5.

ÖZTELLİ, Cahit (1996), Pir Sultan Abdâl, İstanbul.

SEZGİN, Abdulkadir(1985), Hacı Bektaş Velî ve Bektâşîlik, İstanbul.

Silsilenâme-i Tarîkâtname-i Bektâşîyye, Müellifi belirsiz, Ankara Milli Kütüphane, İbni Sina Bölümü Yazma Eser,s. 5a.

SOYVER, Yılmaz(1996), Sosyolojik Açıdan Alevî Bektâşî Geleneği, İstanbul.

TATCI Mustafa-Cemal KURNAZ(2001), Tasavvufi Gelenekte Miyârlar ve Karabaş-ı Velî'nin Miyâr'ı, Ankara.

TEMREN, Belkıs (1995), Bektâşîliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu, Ankara.

TÜRKDOĞAN, Orhan (1995), Alevî Bektâşî Kimliği, İstanbul.

ULUDAĞ, Süleyman (1995), Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul.

ULUDAĞ, Süleyman (1996) "İslâm Gelenek ve Yenileşme", *İSAM Dergisi*, İstanbul.

UYGUNER, Muzaffer(1991), Dertli, İstanbul.

YILDIRIM, Ali(1995), Alevî Bektâşî Deyişleri, Ankara.

